

4. Gjenstander

4.2.3. Kirker. Oppbevaring og utstilling av gjenstander ute av bruk

Mange kirker har eldre inventar og gjenstander som er ute av bruk. Mange steder henter man etter hvert fram igjen gjenstander som har vært stuet bort eller glemt. Dette informasjonsbladet gir råd om istandsetting, oppbevaring og utstilling av slikt materiale. Orienteringen er utarbeidet av Norsk institutt for kulturminneforskning, NIKU, etter oppdrag fra Riksantikvaren.

Utgitt september 2000.

Opptrykk 2007

Trykk: DMT kommunikasjon AS

«Kirken den er et gammelt hus». Denne velkjente salmestrofen handler først og fremst om kirken som institusjon, men den antyder også mer materielle sider knyttet til en lang historie. Gjennom tidene har kirkene og deres utstyr vært utsatt for skiftende bruk og moter som, i tillegg til slitasje, har ført til forandringer og utskiftninger. I mange tilfeller har også gaver ført til at enkelte gjenstander er blitt overflødige. Ofte har man tatt vare på de utrangerte gjenstandene, selv om de ikke nødvendigvis har vært verdifulle i kraft av edle materialer eller kunstnerisk kvalitet. Oppbevaringsforholdene har mange steder vært svært kummerlige, men store skatter er blitt berget fram til vår tid på denne måten.

Gjenstandene det dreier seg om, kan være alt fra medtatte små kollektposer fra 1600- og 1700-tallet laget av fornemme tekstiler til møbler og annet finere inventar, mer eller mindre godt bevart. En fillete og musespist klut i en krok kan vise seg å være restene av et alterklede av høy alder, mens «skrothaugen» med gamle orgeldeler ofte kan ha både kulturhistorisk verdi og romme store musikaliske kvaliteter om den bare kom i de rette hender. Andre vanlige gjenstandstyper er for eksempel messehagler som enten har blitt overflødige, utslitte, umoderne eller ikke lenger tåler å bli brukt. En annen stor gruppe, er bøker som salmebøker og bibler der stadig færre mennesker kan lese skriften og språket. Eller det kan rett og slett dreie seg om prosaiske gjenstander som for eksempel en eller flere spytebakker som kirkene hadde så mange av før.

Dette arsenalet av utrangerte gjenstander inneholder i mange tilfeller antikviteter og annet kulturhistorisk materiale som det blir stadig større etterspørsel etter på det åpne marked. I sin opprinnelige kirke eller i en nyere etterfølger forteller de først og fremst om menighetens historie og tradisjon som ikke kan verdsettes i penger. Der har de en spesiell rolle som tradisjonsformidlere og har dessuten stor pedagogisk verdi for de oppvoksende slekter.

Det er ikke lenger bare fagfolk og spesielt interesserte som er klar over disse verdiene. Det blir mer og mer vanlig å hente fram igjen det som kan finnes av slike eldre forkastete eller bortgjemte gjenstander. Mange steder ønsker man også å vise dem fram eller lage en permanent utstilling. Da møter man straks problemer som krever en forsvarlig løsning dersom også kommende generasjoner skal få glede av gjenstandene. Man må også sørge for at en eventuell utstilling ikke konkurrerer med kirkebygningens primære formål som ramme om de kirkelige handlinger.

Momenter for planleggingen

1. *Behandling av gjenstandene* må skje med stor forsiktighet. Fortrinnsvis bør de behandles av eller i samråd med fagfolk. Vær klar over at den mest velmente rengjøring eller reparasjon kan gjøre langt større skade enn mange hundre års bortglemt tilværelse på mørkeloftet. Dette gjelder særlig gamle tekstiler og bemalt treverk som i mange tilfeller vil kreve behandling av spesialist innen konservering. Råd om istandsetting og

behandling får man ved de kulturhistoriske museene, i fylkeskommunenes kulturminneforvaltning, hos Riksantikvaren og ved restaureringsatelierene. I mange tilfeller vil museumsfagfolk kunne bidra med hjelp også ved monteringen av en utstilling.

2. *Sted for utstilling* må velges ut fra forholdene i den enkelte kirke. Gjenstandenes karakter vil også være avgjørende for hvor det passer å stille dem ut. I kirkens kor og skip hører bare gjenstander knyttet til Skriften og liturgien hjemme. Vanligvis vil det dreie seg om kunstneriske fremstillinger med bibelske motiver eller gjenstander som har hatt en direkte rolle i liturgien. Utstillingsmontere hører bare hjemme i koret eller fremre del av skipet dersom det dreier seg om sikring av et kunstverk som har hatt sin faste plass der helt opp til i dag. Våpenhuset kan være egnet for en mindre utstilling dersom plassen tillater det. Bedre vil det vanligvis være om man kan finne plass i etasjen over våpenhuset, eventuelt på et galleri, i et sakristi eller i en kirkestue. Det er ikke meningen at en kirke skal fremstå som et museum med montere i det man kommer inn for å følge de kirkelige handlinger.

3. *Sikring mot tyveri, slitasje og nedstøving* må vies stor oppmerksomhet enten det gjelder lagring eller utstilling. Man skal være klar over at fremheving av gjenstander gjennom utstilling kan øke tyverifaren. Skap og montere med gode låser kan sikre gjenstandene mot mange typer «klåfingre». Politiet og forsikringsselskapene kan gi råd dersom det dreier seg om gjenstander med omsetningsverdi og som kan være utsatt for tyverifare.

4. *Sikkerheten mot klimaskader* må være betryggende. Slike skader vokser fram så langsomt at de færreste vil oppdage dem før tilstanden begynner å bli riktig dårlig. Da kan det ofte være for sent, selv for den dyk-

I Grimstad kirke ble det i 1993 laget utstillingsmontere med utgangspunkt i kirkens meget gjennomførte og fine detaljering. Plassforholdene tillot ikke dører til å stenge for dagslys, men rett innenfor glasset ble det montert en rullegardin som betjenes med en snor som henger ned på undersiden. Bemalingen er nøye tilpasset kirkens opprinnelige og raffinerte fargesetting som preger hele interiøret forøvrig. Historiske gjenstander og fotografier har fått sin plass i to montere bakerst i kirken, mens to gamle messehogler i hver sin monter flankerer døren fra våpenhuset til kirkeskipet. Foto: Tore Knutsen, Ibsenhuset og Grimstad Bymuseum 1997.

tigste tekniske konservator. Direkte sollys må unngås i enhver utstilling. *Tekstiler og papir* er også meget sårbare for vanlig dagslys. Slike gjenstander bør derfor lagres mørkt, og de bør bare stilles ut permanent i rom uten dagslys eller i montere som kan stenges for slikt lys så lenge utstil-

lingen ikke skal være åpen for publikum.

Luftfuktigheten bør være kontrollert og på et forsvarlig nivå. Vanligvis anbefales en relativ luftfuktighet på ca. 45–55 %. Dette kan man vanligvis lettest oppnå om man plasserer utstillingen i et rom som står uopp-

varmet eller bare blir delvis varmet opp om vinteren. Se forøvrig eget informasjonsblad om romklima.

5. *Overføring til museum* kan være aktuelt for å sikre spesielt verdifulle gjenstander mot tyveri og klimaskader. Dette kan skje i form av deponering dersom menigheten ønsker å beholde eiendoms- og disposisjonsretten. Man kan imidlertid ikke forvente at det aktuelle museum kan stille ut gjenstandene til enhver tid.

6. *Utforming av utstillingsmontere* må vies spesiell omtanke, slik at de både er egnet for formålet og er tilpasset det interiøret de skal stå i.

Det må velges *materialer som ikke skader* de utstilte gjenstandene. Man bør derfor unngå syntetiske materialer og limte plater som ikke er garantert mot å avgi skadelige gasser. Furu i god kvalitet er det tradisjonelle materialet for inventar i eldre, norske kirker. Bruker man papir eller kartong i utstillingen, bør dette være syrefritt.

Monteren kan gjerne være spesialkomponert og tilpasset eksisterende detaljer i det rommet den skal plasseres, spesielt om det er et viktig rom som våpenhus eller de bakre delene av kirkeskipet, men man bør begrense bruken av detaljer og utsmykning slik at monterer ikke blir påtrengende og dominerende.

En utstillingsmonter kan gjerne utstyres med *lokk eller skapdører* som kan stenges og låses til beskyttelse mot både inntrengere og dagslys. Også dørenes innsider kan da

brukes til utstilling av for eksempel papir, tekstiler eller andre «tynne» gjenstander. For tynne tekstilgjenstander som for eksempel messehagler, anbefales at de utstilles og oppbevares liggende.

Både hovedmonter og dørmontere bør beskyttes med glass. Et alternativ til lokk og dører kan være mørke tekstiler eller rullegardiner, men dette har i praksis vist seg å være mindre tilfredsstillende.

Overflatebehandlingen på treverk bør være i overensstemmelse med omgivelsene. I norske kirker har inventaret tradisjonelt vært malt, eventuelt hvitskurt. Lakk og beis bør vanligvis unngås fordi slik behandling vil virke meget fremmed i et gammelt interiør.

7. *Gamle bøker* krever spesielle forholdsregler. Som regel vil man gjerne vise litt av innholdet, spesielt hvis de inneholder fine illustrasjoner eller et forseggjort tittelblad. Dessverre er det meget uheldig for gamle skinnbind om boken ligger lenge oppslått. Man kan minske skaden ved å plassere boken i et stativ med god støtte for rygg og permer slik at den bare ligger delvis oppslått. Man løser problemet best ved å la boken ligge lukket i utstillingen, mens man viser så mye man ønsker av innholdet med gode kopier av de aktuelle sidene.

8. *Gamle tekstiler* danner en annen sårbar gjenstandsgruppe. En hovedregel er at slette tekstiler som duker, tepper og alterkleder bør oppbevares på rull. Tynne tekstiler som for ek-

sempel gamle messehagler, bør helst oppbevares liggende. Innpakningspapir og pappuller må være syrefrie. Ved utstilling må oppheng eller drapering som medfører strekk unngås. Forøvrig henvises til eget informasjonsblad, se nedenfor.

9. Planer for utstilling og eventuell reparasjon eller restaurering skal *godkjennes* av Riksantikvaren dersom det dreier seg om kirker som er automatisk fredet (middelalderkirker) eller vedtaksfredet med hjemmel i Kulturminneloven. Planene krever også godkjennelse fra kirkelige myndigheter. For andre verneverdige kirker og gjenstander skal Riksantikvaren uttale seg før kirkelige myndigheter gir eventuell godkjennelse.

Litteratur

Museumshåndboka, utgitt av Norske kunst- og kulturhistoriske museer (NKKM) og Norske naturhistoriske museers landsforbund (NNML), 1980 –

Riksantikvarens informasjon om kulturminner:

3.3. *Overflatebehandling: Rengjøring av inventar og gjenstander*

3.10.1. *Beskyttelse mot lys*

3.12.2. *Klima og tekniske anlegg: Klima i trekirker. Luftfuktighet og oppvarming.*

4.2.1. *Håndtering av kirkekunst*

4.2.2. *Oppbevaring av kirke-tekstiler*